

Otto Stern

Zdjęcie z Archiwum Uniwersytetu Wilhelma Piecka w Rostocku (NRD)

TREŚĆ:

Otto Stern

mgr Paweł Lokaj, inż. Jan Szulik

Nazwy geograficzne w Żorach

mgr Anna Zmuda

Otto Stern

Jednym z najwybitniejszych fizyków świata żyjących w okresie międzywojennym był niewątpliwie Otto Stern. Urodził się 17 lutego 1888 r. w Żorach — małym miasteczku śląskim o bogatych tradycjach historycznych. Wywodził się z rodziny żydowskiej i był wnukiem zamożnego kupca, założyciela i właściciela żorskiego młyna Abrahama Sterna. Abraham Stern był człowiekiem nadzwyczaj przedsiębiorczym. Przed wybuchem pierwszej wojny światowej kupował zboże w Rosji carskiej, a po dokonaniu jego przemianu na mąkę i jej pochodne, sprzedawał do sąsiedniej Austrii. Młyn Sternów znany był nie tylko w Żorach lecz również poza okolicami tego miasta. Starszy mieszkańcy miasta twierdzą, że produkty zbożowe żorskiego młyna były najtańsze i najlepsze. Rodzina Sternów mieszkała w Żorach od niepamiętnych czasów. Trudno dziś powiedzieć, kiedy przodkowie tego słynnego fizyka osiedlili się na tej ziemi, ponieważ wszystkie dokumenty gminy żydowskiej zostały zniszczone w czasie okupacji hitlerowskiej. Jego ojciec Oskar Stern urodził się w Żorach 3 marca 1850 r. Dnia 1 listopada 1886 r. poślubił polską żydówkę z Rawicza. Eugenią z domu Rosenthal, która była młodszą od niego o 13 lat (urodziła się 17 sierpnia 1863 r.). Z małżeństwa tego urodziły się: przyszły laureat Nobla Otto, Berta, Kurt, Lota i Liza. Najstarszym z dzieci był Otto. Spośród wszystkich dzieci tylko Berta wyszła za mąż, zaś Lota w młodym wieku zmarła na cukrzycę. Karierze naukowej poświęcili się chłopcy Otto — fizyce, zaś Kurt — biologii, zajmując się fizjologią roślin i pisząc na ten temat szereg rozpraw naukowych. Przedsiębiorczy kupiec cieszył się, że synowie poświęcili się karierze naukowej i nie szczędził pieniędzy na ich kształcenie. W trosce o ich lepszą edukację w 1892 r. Sternowie przeprowadzili się do Wrocławia i tylko od czasu do czasu Oskar Stern przyjeżdżał do Żor celem dopilnowania swego zastępcy, któremu powierzył swoje przedsiębiorstwo. Ponieważ pracownicy młyna posługiwali się językiem polskim, Oskar rozmawiał z nimi wyłącznie po polsku, co potwierdzili byli pracownicy młyna. Znał jednak dobrze obok języka jidysz, język niemiecki i był człowiekiem na owe czasy bardzo wykształconym. Przed pierwszą wojną światową Żory posiadały spory odsetek ludności żydowskiej, wśród której nie brak było żydów mających wykształcenie.

Pierwsze wzmianki o tworzeniu się załazków szkoły dla dzieci żydowskich na terenie miasta pochodzą z 1789 r. mówiące o tym, że Salamon Izak Plesner ofiarował 500 talarów na cele związane z nauczaniem religii biednych dzieci żydowskich. Przed pierwszą wojną światową odsetek dzieci żydowskich w żorskich szkołach był znaczny, a żorscy patrycjusze żydowscy bardzo troszczyli się o to, by ich dzieci nie odstawały w nauce. W tych warunkach tworzyła się warstwa Żydów, którzy na kształcenie swych dzieci kładli wielki nacisk. Nie brak jednak było i biedoty żydowskiej, która oczekiwała na wsparcie swych zamożniejszych rodaków.

Mając lat 19 Otto utracił swą ukochaną matkę. Zmarła ona 13 czerwca 1907 r. w Berlinie, a na życzenie rodziny została pochowana we Wrocławiu, gdzie wówczas mieszkali Sternowie.

Po ukończeniu szkoły podstawowej Otto kontynuował naukę w gimnazjum Jana we Wrocławiu, a następnie podjął studia uniwersyteckie we Freiburgu, Monachium i Wrocławiu, gdzie w 1912 r. zdobył tytuł doktora chemii fizycznej. W gimnazjum wrocławskim przeważały przedmioty klasyczne, a nauki matematyczno-przyrodnicze znajdowały się na dalszym planie.

Uważano, że każde dziecko zanim podejmie decyzję o wyborze przyszłego zawodu, powinno zapoznać się z różnymi dziedzinami wiedzy. Było zwyczajem przed pierwszą wojną światową, że każdy syn zamożniejszego obywatela odwiedzał różne uniwersytety, brał udział w odczytach wybitnych profesorów z różnych dziedzin wiedzy, a dopiero potem podejmował właściwe studia w określonym kierunku. Otto brał udział w wykładach wybitnych fizyków, między innymi w odczytach naukowych Arnolda Sommerfelda, Ottona Lummera i Ernesta Pringsheima. Sommerfeld był wówczas autorem o doniosłym znaczeniu dla teorii atomu: w 1916 r. wprowadził pojęcie pobocznej liczby kwantowej, co w teorii atomu dopuszczało istnienie zarówno torów kołowych jak i eliptycznych (model atomu Bohra-Sommerfelda). Prowadził również prace z zakresu promieni X (teoria promieniowania hamowania) optyki, teorii rozchodzenia się fal radiowych i akustycznych oraz teorii budowy metali. Lummer w tym samym czasie prowadził badania z optyki na uniwersytecie wrocławskim i konstruował nowoczesne na owe czasy przyrządy optyczne. Do jego najwybitniejszych prac należy jednak dokonanie pomiarów rozkładu energii w widmie ciała doskonale czarnego. Tymi samymi problemami zajmował się i Pringsheim.

Zainteresowania Ottona Sterna zostały pobudzone przez czytanie książek Boltzmann'a dotyczących teorii molekularnej i mechaniki statystycznej oraz Clausiusa Nernsta z zakresu termodynamiki. Te książki — jak później wspominał Stern — miały decydujący wpływ na kształtowanie się jego przyszłej kariery naukowej. Po odwiedzeniu różnych uniwersytetów, różnych miast, Stern zdecydował się na kontynuowanie studiów w zakresie chemii fizycznej, ponieważ dwaj profesorowie R. Abegg i O. Sackur bardziej byli związani z jego zainteresowaniami w zakresie termodynamiki i teorii molekularnej. Jego rozprawa doktorska w zakresie ciśnienia osmotycznego dwutlenku węgla w stężonych roztworach miała charakter zarówno praktyczny jak też i teoretyczny. W przyszłości ustaliła jego działalność badawczą, dzięki której sam siebie określił jako teoretyka doświadczalnego.

Działalność naukowa Sterna może być podzielona na dwa wyraźne okresy i teoretyczny (1912-1919) i doświadczalny (1919-1945). W czasie pierwszego okresu znajdował się pod silnym wpływem Einsteina, do którego jako asystent dołączył w Pradze po ukończeniu studiów we Wrocławiu. W 1913 r. wraz z Einsteinem opuścił Pragę i udał się do Zurychu. W Szwajcarii zawarł znajomość z takimi wybitnymi fizykami Ehrenfestem i Laue. Tam spotkał również Maxa Born¹⁾, z którym współpracował od 1919 r. we Frankfurcie nad Menem. W tym czasie jego finansowa niezależność pozwoliła mu obrać miejsce pracy bez oglądania się na osiąganie większych korzyści materialnych. W 1913 r. otrzymał w Wyższej Szkole Technicznej (Eidgenössische Technische Hochschule) w Zurychu *venia legendi* czyli prawo prowadzenia własnych odczytów. Stał się tym samym tzw. „Privatdozent”, co uprawniało go do prowadzenia wykładów na uniwersytetach jednak bez prawa do wynagrodzenia za przeprowadzony wykład.

W latach pierwszej wojny światowej od sierpnia 1911 r. do zakończenia służył w armii pruskiej jako żołnierz szeregowy w różnych jednostkach technicznych. Po klęsce Prus powrócił do Frankfurtu, gdzie nadal poświęcał się pracy naukowej. Jego siostrzeniec Dieter Kamm (syn Berty Stern) tak wspomina wypowiedź swego wujka: „Nie mogłem zostać oficerem, ponieważ byłem Żydem”. Jego koledzy w tym czasie dorobili się stopni oficerskich. W 1916 r. Stern został powołany przez władze pruskie na stanowisko obser-

watora pogody w Łomży. Jego zadanie polegało na dwukrotnym dokonywaniu pomiarów meteorologicznych w czasie doby. Wolny czas poświęcał wówczas na dalsze pogłębianie wiedzy. Podjął się on mozolnego problemu obliczenia układu ciał (the energy of system of coupled mass points). Wszystkie te obliczenia były stenografowane i mają nagłówek: „Łomża — Polska rosyjska”. W czasie pierwszej wojny światowej wielu naukowców zostało skierowanych do wojskowego laboratorium Nernsta w Berlinie. Tam spotkał on James Francka i Max Volmera, którzy byli doskonałymi eksperymentatorami. Prawdopodobnie i było to powodem tego, że Stern stał się również fizykiem eksperymentującym. Mniej czasu poświęcał on w tym czasie pracom związanym z teorią, więcej natomiast doborowi problemów poszukiwawczych. Był już wówczas związany z Einsteinem z powodu jego postawy w formułowaniu teorii względności. Opublikowana wspólnie z Einsteinem rozprawa traktowała o problemie istnienia tak zwanej energii punktu zerowego.

Otto Stern nauczył się jednak od Einsteina umiejętności oceniania wagi bieżących problemów fizycznych z równoczesnym stawianiem pytania, jak należy przeprowadzić eksperyment w określonym czasie. Jego współpraca z Einsteinem doprowadziła do długiej przyjaźni i zaowocowała w przyszłej karierze naukowej, co zostało uwieńczone zdobyciem nagrody Nobla.

Prace Sterna w latach 1912-1918 dotyczyły zagadnień termodynamiki. Dwie publikacje, które ukazały się w tym czasie zasługują na wzmiankę: jedna zew zględu a wagę przekazanej wiedzy, druga ze zględu na nadzwyczajne koliczności i jej pochodzenie. Pierwsza traktuje o absolutnej entropii gazu doskonałego. Wyrażenie dla entropii gazu otrzymane przez teorie klasyczne zawiera arbitralną stałą, która nie może być obliczona, lecz która wykazuje takie właściwości jak ciśnienie pary jednorodnej względnie równowagę chemiczną działających gazów. Stała ta została wyznaczona przez Nernsta w określeniu trzeciej zasady termodynamiki. Było sprawą oczywistą, że teoria kwantów posiadała klucz do rozwiązania tego problemu, lecz metody zastosowania pojęcia kwantów gazu doskonałego nie zostały wykryte. Otto Sackur i Tetrode opublikowali wyniki prac podające teoretyczne wyrażenie entropii. Kiedy te rezultaty zostały ustalone ich odchylenia zostały poddane uzasadnionej krytyce. Stern uniknął konieczności zastosowania teorii pojęcia kwantów dla gazu doskonałego poprzez wzięcie pod uwagę kryształu jednorodnego i jego par w wysokiej temperaturze. Pod tym zględem było całkiem słuszne zastosowanie klasycznej mechaniki statycznej dla gazu i pojęcia kwantów dla ciał jednorodnych stałych (solid). Stosując teorię Einsteina dla określonych temperatur oraz teorię Nernsta, Stern uzyskał te same rezultaty, które otrzymali Sackur i Tetrode, a odchylenia w tym przypadku były bez zarzuu.

Po przybyciu do Frankfurtu, Stern pracował nad podobnymi problemami i opracował informację o powierzchniowej energii ciał stałych. Prace przeprowadzone zostały wraz z Bornem, który był dyrektorem Instytutu Fizyki Teoretycznej. Po krótkim czasie Stern czuł chęć dostarczenia eksperymentalnego dowodu dla fundamentalnych pojęć stosowanych w teorii molekularnej. W tym celu przystąpił do rozwijania teorii molekularnej promieni. W 1919 r. Dunoyer wykazał, że atomy względnie molekuly wprowadzone w przestrzeń o wysokiej próżni poruszają się wzdluż określonych trajektorii tworząc wiązki cząsteczek podobnych do promieni światła. Praca tego uczonego została częściowo zapomniana do czasu gdy Stern zauważył, że będzie to potężne narzędzie w badaniu właściwości swobodnych atomów

Tu rozpoczyna się następny okres kariery naukowej Sterna, który zapewnił mu honorowe miejsce w świecie najwybitniejszych fizyków. Pierwsze zastosowanie tej metody dotyczyło jeszcze teorii molekularnej, a mianowicie pomiaru prędkości molekuł gazu. Wielkości te zostały zmierzone około 1850 r. Aczkolwiek wyniki te zostały zaakceptowane, to jednak nikomu nie udało się dostarczyć eksperymentalnego dowodu. W 1919 r. Stern przeprowadził doskonale doświadczenie, używając w tym celu atomów srebra i potwierdził te teoretyczne wartości. Właściwe znaczenie polegało na tym, że wykazał on pożyteczność stosowania tej metody i pobudził innych do stosowania jej w przyszłości. W tej pracy zastosowana została metoda Einsteina, w jaki sposób rozpoznać można ważkość problemów. W tym samym czasie została bardzo rozwinięta teoria Borna szczególnie przez Sommerfelda, który doszedł do wniosku, że niektóre atomy na przykład wodoru, metali alkalicznych względnie srebra powinny posiadać moment magnetyczny równy:

$$M = \frac{e \cdot h}{4 \pi m \cdot c} \quad \text{lub} \quad M = \frac{e \cdot h}{2 mc}$$

gdzie:

e — oznacza ładunek elektronu,

m — jest masą elektronu,

c — prędkością światła, a

h — jest stałą Plancka.

Ponadto, jeżeli atom zostanie umieszczony w polu magnetycznym, może przyjmując dwie określone orientacje oraz kierunek pola magnetycznego zgodny lub przeciwny do kierunku linii pola magnetycznego (trzecia możliwa orientacja moment magnetyczny pionowy do pola nie wchodził w rachubę ze względu na regułę wyboru). Pierwszy wniosek był ostatecznie zgodny z teorią klasyczną, do drugiego skłaniało się natomiast niewielu fizyków. Stern uważał, że metoda promieniowania molekularnego jest w stanie rozwiązać to zagadnienie. Jeżeli teoria klasyczna jest poprawna, wówczas wąziutka wiązka atomów srebra przechodząca przez niejednorodne pole magnetyczne powinna się poszerzyć. Jeżeli jednak teoria kwantów jest uzasadniona, wówczas powinna zostać rozdzielona na dwie odrębne wiązki. W 1920 r. eksperyment ten, aczkolwiek nadzwyczajny jeśli chodzi o pomysły, był trudny do przeprowadzenia. Nie posiadając specjalnego doświadczenia w zakresie technicznym przeprowadzenia takich eksperymentów, Stern zwrócił się do Waltera Gerlacha z Instytutu Doświadczalnego Fizyki we Frankfurcie z prośbą o dołączenie się do związanych z tym zagadnieniem prac. W ten sposób wspólnie przystąpili oni do pomiaru momentu magnetycznego atomów srebra. Pięć stron maszynopisu omawiających przebieg doświadczenia zyskało ogólne uznanie fizyków świata.

W 1921 r. po przeprowadzeniu tych doświadczeń, Stern otrzymał stanowisko profesora fizyki teoretycznej w Uniwersytecie w Rostocku. Tutaj dołączył do swego przyjaciela Maxa Volmera. Pobyt w Rostocku pozwolił mu na poszerzenie swych horyzontów myślowych i na zawarcie nowych znajomości. Nie trwał on jednak długo. Stern został wkrótce powołany na stanowisko profesora i dyrektora Instytutu Chemii Fizycznej w Hamburgu. Po otrzymaniu stanowiska profesora w Hamburgu w dniu 1 stycznia 1923 r. rozpoczął prace związane z zorganizowaniem laboratorium do badań promieni molekularnych. Opracował program działania na wielką skalę, który

uwieńczony został wielkim sukcesem. Pierwsza część programu dotyczyła skompletowania i poszerzenia prac poprzednich i rozwoju nowych sprawdzonych technik. Druga z kolei miała na celu wykazanie natury falowej cząsteczek rewolucyjnego wkładu wprowadzonego w 1924 r. przez Ludwika de Broglie, co stało się fundamentem współczesnej mechaniki kwantowej. Trzecia część programu dotyczyła pomiarów momentu magnetycznego protonu i deuteru. Znaczenie tego dzieła o naturze falowej cząsteczek jest zbieżne z doświadczeniem Sterna i Gerlacha. Dostarczyli oni bezpośrednich, niedwuznacznych dowodów i rewolucyjnych pomysłów w nowoczesnej fizyce. Te doświadczenia były zasadnicze w kierunku przyjęcia nowych teorii, które poprzednio przyjmowane były z wielkim sceptycyzmem. Ostatnia część programu miała zupełnie inny charakter.

Dirac głosił teorię, zgodnie z którą stosunek momentu magnetycznego protonu do elektronu powinien być taki sam jak odwrotność ich mas. Teoria ta była ogólnie uznawana. Kiedy Stern i O. Fritsch podjęli się tych trudnych badań, mówiono wielokrotnie, że tracą niepotrzebnie czas i energię. Upór Sterna jednak zaowocował. Dokonane przez nich pomiary wykazały, że moment magnetyczny jest trzy razy większy aniżeli się spodziewano. Badania zostały przeprowadzone z wielką dokładnością. W czasie przyznania Sternowi nagrody Nobla, fakt ten został przytoczony. W Hamburgu posiadał Stern dobrze wyposażoną pracownię, którą niestety musiał opuścić wraz z dojściem do władzy Adolfa Hitlera. Faszyci niemieccy uważali prowadzone przez atomistów badania za bluff żydowski i dokonali dewastacji wszystkiego co przez długie lata tworzył z wielkim uporem ten wielki fizyk. W roku 1933 nastąpiły masowe zwalniania pracowników pochodzenia żydowskiego z uczelni w Hamburgu. Stern przypuszczał, że spotka go ten sam los, więc nie czekając na wypowiedzenie sam się zwolnił. Był to dla niego cios największy i tego nie mógł zapomnieć do końca swego życia.

Jego siostrzeniec Dieter Kamm tak mówi o swym wujku: „był małomówny, nie lubił on mówić nigdy o sobie. Jego życie zawodowe i prywatne zajęły mu badania fizyczne. Nigdy się nie denerwował, unikał towarzystwa, lecz kiedy się w nim znalazł, był bardzo koleżeński. Raz w życiu tylko zdenerwował się, kiedy wspomniano o rządzie Hitlera, który doprowadził do dewastacji jego pięknie wyposażonej pracowni.” W chwili wielkiej depresji gospodarczej dostał Stern zaproszenie do USA w celu przyjęcia pracy w Pittsburgu na stanowisku profesora w Carnegie Institute of Technology. Tam też przystąpił do budowy laboratorium molekularnego, choć ze względu na trudności gospodarcze nie był w stanie rozbudować swej pracowni do tego poziomu jaką posiadał w Hamburgu. Nagrodę Nobla otrzymał w 1943 r. za wyznaczenie momentu pola magnetycznego, protonu i deuteru.

Inny Żyd wywodzący się z ziem polskich urodzony w Rymanowie, asystent Sterna nagrodzony również nagrodą Nobla, tak pisał później o swym profesorze: „W ówczesnych prowincjonalnych Stanach Zjednoczonych nową rzeczą był rozwój smaku, wnikliwości i wzorców w wyborze badań i wyczuć co jest dobre a co nie. Tę jakość smaku posiadał Stern w najwyższym stopniu. Nigdy nie poświęcał się małym problemom. Był zawsze bliski podstawowym problemom fizyki stosownie do ich rozwoju.”

W 1946 r. przeszedł na przedwczesną emeryturę i osiadł w Berkeley (Stan Kalifornia). Sporadycznie utrzymywał kontakty z miejscowymi fizykami, lecz unikał już publicznych wystąpień. Tam posiadał swój dom i stosunkowo skromnie umeblowane mieszkanie. Codziennie odwiedzał go tylko służący, który przygotowywał mu posiłki i utrzymywał dom w czystości. Do

końca swego życia Otto Stern pozostał kawalerem. Zmarł na zawał serca 17 sierpnia 1964 roku w czasie przedstawienia teatralnego i pochowany został w Berkeley.

1) **Born Max (1882-1970)**; fizyk niemiecki, profesor Uniwersytetu w Berlinie i Getyndze; 1933 emigrował do Anglii; 1936-1953 prof. Uniwersytetu w Edynburgu, a od 1953 w Republice Federalnej Niemiec; Członek Royal Society, Akademii Nauk ZSRR i innych; Jeden z twórców mechaniki kwantowej oraz sieci krystal; w 1945 otrzymał nagrodę Nobla. Zarówno Born jak i Stern byli przeciwnikami zbrojeń atomowych i nie brali udziału w produkcji bomby atomowej.

Max Born był wykładowcą prof. Zygmunta Nowomiejskiego w Politechnice w Edynburgu. Prof. Nowomiejski po ukończeniu studiów w Edynburgu był profesorem Politechniki Śląskiej w Gliwicach. Na jednym z wykładów Born wysoko ocenił uzdolnienia swego studenta przepowiadając mu karierę naukową. Wzmianka zasługuje na uwagę, ponieważ Nowomiejski urodził się w Rybniku.

Nazwy geograficzne w Żorach

Mowa jako narzędzie myślenia i porozumiewania się ludzi, jako wyraz uczuć i woli jest ważnym składnikiem narodowej kultury. Nazwy miejscowe będące istotnym składnikiem języka można zaliczyć do pomników kultury związanych z mową. Nazwy geograficzne, chociaż ulegają wielorakim przekształceniom, jednak nie tak szybko jak inne wyrazy, dlatego stanowią cenny dokument języka.

Nazwy miejscowe są dokumentem historycznym, pozwalającym odczytać historię Ziemi, panujące kiedyś stosunki społeczne, polityczne i gospodarcze. Na Śląsku, gdzie posługiwanie się językiem polskim było przez wiele dziesiątków lat zabronione, staropolskie nazwy miejscowe są dowodem polskości nieugiętego charakteru ślązaków. Ludzie od dawna próbowali wyjaśnić pochodzenie nazw miejscowych. Najczęściej były to proste, często naiwne etymologie ludowe oparte na podobieństwie nazw znanych, używanych w języku codziennym słów. W nazewnictwie także istnieją zmiany związane z rozwojem języka lub przemianami zachodzącymi w życiu narodu. Często bywa zniekształcona pisownia pierwotnych nazw. W związku z powyższym dotarcie do pierwowzoru bywa często bardzo skomplikowane.

Badaniem nazw geograficznych zajmuje się oddzielny dział językoznawstwa — toponomastyka. W toponomastyce stosuje się różnorodne klasyfikacje nazw geograficznych. Dla geografa czy turysty, który zajmuje się zbieraniem nazw na danym obszarze bardziej przydatna jest klasyfikacja znaczeniowa (semantyczno-etymologiczna) ustalona przez prof. Witolda Taszyckiego. Dzieli on nazwy geograficzne na osiem grup:

1. Nazwy topograficzne mające związek z wyglądem okolicy; rzeźbą, szatą roślinną i światem zwierzęcym,
2. Nazwy kulturowe związane z wytworami kultury materialnej, duchowej i społecznej żyjącym na danym obszarze ludnością.
3. Nazwy zdrobniałe (deminutywne) powstałe od nazw innych obiektów,
4. Nazwy dzierżawcze utworzone od imienia, nazwiska lub godności właściciela obiektu.
5. Nazwy etniczne świadczące o przynależności plemiennej lub narodowościowej ludzi, którzy dany obiekt zamieszkiwali.
6. Nazwy patronimiczne oznaczające potomków protoplasty jakiegoś rodu.

7. Nazwy rodowe nadane miejscowościom od nazwiska rodzin właścicieli.
8. Nazwy służebne wskazujące na konkretne powinności danej osady wobec dworu książęcego.

Praca ta zawiera nazwy miejscowości i obiektów fizjograficznych z terenu miasta Żory w jego obecnych granicach. Informacje o nazwach i ich prawdopodobnym pochodzeniu czerpałam przede wszystkim z relacji ustnych miejscowej ludności w oparciu o mapę topograficzną w podziałce 1:10.000. Pochodzenie nazw miejscowych staram się wyjaśnić w oparciu o podaną wyżej klasyfikację ustaloną przez prof. W. Taszyckiego.

Miasto Żory rozbudowuje się nadal. Powstają nowe osiedla, zakłady przemysłowe, którym nadaje się nowe nazwy. Na pewno niektóre obecnie nazwy miejscowe znikną, zostaną zastąpione nowymi, ale nie powinny zostać zapomniane

NAZWY GEOGRAFICZNE NA TERENIE MIASTA ŻORY

1. ADLEROWIEC — Mały staw i łąki w sołectwie Rowień przy granicy z Rybnikiem. Nazwa dzierżawcza od nazwiska właściciela Adlera.
2. BAGIENIEC — Jeden ze stawów hodowlanych karpia na Kradziejówce w okolicy Wygoda. Powierzchnia stawu wynosi 1,8 ha. Z roślinności występuje pałka i grzybień biały. Nazwa topograficzna. Staw mulisty zabagniony.
3. BAJERÓWKA — Dzielnica miasta Żory w sąsiedztwie Osiedli Pawlikowskiego i Sikorskiego. Teren położony wyżej. Znajdują się tam ogródki działkowe, domki jednorodzinne z ogródkami. Nazwa dzierżawcza od nazwiska właściciela — Bajer.
4. BARANEK — staw hodowlany karpia w sołectwie Baranowice. Powierzchnia stawu wynosi 2,05 ha. Jest prawie całkowicie pozbawiony roślinności (staw wyzerowany). Nazwa deminutywna (Baranowice).
5. BARANOWICE — kiedyś wieś, gmina, obecnie sołectwo w południowo-wschodniej części Żor. Powierzchnia 1,269 ha, ludność 1238 osób, 247 gospodarstw, w tym jedno gospodarstwo powyżej 10.000 ha. W sołectwie znajduje się młyn zbożowy, szkoła podstawowa, dworzec kolejowy. Po raz pierwszy wymieniono Baranowice w 1484 r. (z Baranowicz), potem w 1652 r. ex villa Baranowice (S. Rospond, 1984). Wieś miała wielu właścicieli, a folwarczni chłopcy pracowali na rzecz pana. Ostatni z właścicieli Henryk Baron von Durand posiadał aż 3,800 morgów dóbr ziemskich (A. Mrowiec, 1962, str. 36). Po I wojnie światowej majątek został częściowo rozparcelowany, a część zakupiła spółka „Giesche”. Pozostał zamek wybudowany w latach 1846-47 (w którym obecnie mieści się szkoła) i duży park. Nazwa patronimiczna od nazwiska Baron oznaczająca potomków właściciela tego nazwiska (Rospond, 1984).
6. BARANIOK — las w sołectwie Baranowice. Rośnie na glebach ciężkich, iglastych, na terenie bagnistym. Przebiega tutaj dział wodny między dorzeczem Rudy (dopływ Odry) i Pszczyńki (dopływ Wisły). W drzewostanie przeważa sosna, rosną także świerki, brzozy, dęby i krzewy kruszyny.
7. BARTOK — kolonia w sołectwie Rój — około 30 budynków mieszkalnych z przydomowymi ogródkami oraz zagajniki leśne. Kiedyś obszar ten należał do olbrzymiego majątku ziemskiego. Utrzymała się nazwa dzierżawcza o stróża majątku Bartka.

8. **BAŻANCIARNIA**¹ — wydzielona część lasu klajok (w sołectwie Rój), gdzie prowadzi się hodowla bażantów. Nazwa topograficzna pochodzi od słowa bażant.
9. **BIES** — ośrodek rekreacyjno-wypoczynkowy z basenami w sołectwie Rowień. Kiedyś ośrodek młynarstwa. Nazwa kulturowa związana z legendarnym „duchem”, który kiedyś zamieszkiwał ten teren oddalony od większych skupisk ludzkich.
10. **BIESY** — I, II, III — stawy hodowlane karpia po lewej stronie rzeki Rudy w sołectwie Rowień należące do PGR Żwaka. Ogólna powierzchnia stawów wynosi 41,2 ha. Z roślinności przeważa pałka. Nazwa kulturowa.
11. **BOBROWINA** — polana w małym zagajniku między dworcem kolejowym a zabudowaniami Fadomu w Żorach. Nazwa topograficzna wywodząca się od bobrów.
12. **BRODEK** — południowo-zachodnia część sołectwa Rój. Znajduje się tam około 30 domostw oraz duży obszar pól uprawnych. Nazwa dzierżawcza wywodzi się od staropolskiego imienia Brodek. W czasach historycznych osada nazywała się: 1300 — Brodek, 1415 von Brodsko, 1492 z Brodka, (H. Sienkiewicz, 1983, s. 28). Nazwa typograficzna wywodzi się od podstawy bród.
13. **BRODECZEK** — las w sołectwie Rój. Powierzchnia około 80 ha, rośnie na glebach zbielcowanych (głina, piaski). Jest to las mieszany (sosna, świerk, dąb, brzoza, w poszyciu jest dużo malin, jeżyn, w runie przeważa paproć orlica. Ze zwierząt spotkać można sarnę, zającą, kunę leśną.
14. **BUREK** — łąki i zagajnik po lewej stronie Rudy w sołectwie Rowień. Nazwa niewyjaśniona.
15. **CEGIELNIA** — kilkumetrowe obniżenie terenu porośnięte zagajnikiem (brzoza, olcha) przy ul. Wodzisławskiej w Żorach. Dno obniżenia nierówne. Znajduje się tam kilka połączonych sadzawek. Nazwa kulturowa: obniżenie powstało na skutek wybrania gliny, która służyła do produkcji cegły.
16. **CIĄGOWY** — pola uprawne ciągnące się od ulicy Wyzwolenia do lasu Baraniok w sołectwie Kleszczów. Występują tutaj najlepsze gleby w sołectwie Kleszczów: lekkie piaszczysto-gliniaste, na których uprawia się przeważnie owies i ziemniaki. Nazwa topograficzna wiąże się z tym, że pola te ciągnęły się od lasu do lasu.
17. **DĄBIE** — kolonia we wschodniej części sołectwa Kleszczów przy ul. Wyzwolenia. Nazwa topograficzna od Dębów.
18. **DĘBINA** — las w dzielnicy Kleszczówka, od 1945 r. park miejski. W sosnowym lesie na rozległych polanach rosną dęby liczące około 300 lat. Nazwa topograficzna od dębów.
19. **FIFANDY** — łąki i pola uprawne w pobliżu stawu Śmieszek w Kleszczowie. Plagą rolników są tutaj żyjące w pobliskim lesie dziki. Nazwa niewyjaśniona; „słabe, byle jakie).”
20. **FOLWARKI** — wieś, obecnie sołectwo w południowo-zachodniej części Żor. Obszar 226 ha, ludność 916 osób, 52 gospodarstwa powyżej 0,5 ha, dwa gospodarstwa powyżej 10 ha, przeważają gleby klasy IV i V, na których uprawia się żyto, owies, pszenicę, rzepak i ziemniaki. Pierwszy zapis mówi, że właścicielem Folwarków w latach 1407-1415 był Kozieł Paust. W XVII w., obszar dworu folwareckiego, którego właścicielem był Larisch wynosił 750 morgów roli i 250 morgów lasu (A. Nowak, 1912). W 1918 li-

czba mieszkańców wynosiła 175 osób (A. Mrowiec, 1962, s. 199). Nazwa kulturowa — wieś folwarczna.

21. GARBOCZ — jeden ze stawów łańcuchowych poza północną granicą miasta, należący jednak do Gospodarstwa Rybnego w Żorach. Jest to staw hodowlany karpia o powierzchni około 20 ha. Nazwa topograficzna — staw położony wyżej na garbie.
22. GICHTA — las mieszany z przewagą sosny w północnej części Żor. Znajduje się tam wieża po dawnej hucie „Waleska”. Z najwyższego piętra tej wieży pracownik huty zwany gichciarzem przenosił po drewnianym pomoście wsad do nieistniejącego już pieca. Nazwa kulturowa wywodzi się łód Gichte — gardziel wielkiego pieca.
23. GLINIOK — łąka w obniżeniu terenu w sołectwie Kleszczów. Nazwa top. — glina
24. GŁĘBOKI DÓŁ — obniżenie terenu okalające wzniesienie. Kiedyś teren bagnisty z licznymi stawami, obecnie biegną tu ulice: Wodzisławska, Osieńska, Aleje Armii Ludowej. Nazwa topograficzna wskazuje na obniżenie terenu.
25. GÓRNIAK — staw hodowlany karpia na Kradziejówce o powierzchni 4 ha. Z roślinności przeważa pałka, występuje także strzałka wodna, jaskier wodny i rdestnica. Nazwa topograficzna — staw położony wyżej.
26. GROBLA — naturalne podłużne wzniesienie w dolinie małej rzeczki (bez nazwy) przy ul. Wodzisławskiej w Roju.
27. HAŃCÓWKA — dzielnica miasta przy granicy ze Świerklanami. Znajdują się tam domy jedno i dwurodzinne z przydomowymi ogródkami, łąki i pola uprawne. Nazwa dzierżawcza od nazwiska właściciela Heintze.
28. HUŁOKI — podmokłe nieużytki między ul. A. Biskupa a trasą E-16. Nazwa niewyjaśniona.
29. JEZIOROK — jeden ze stawów hodowlanych karpia na Kradziejówce o powierzchni 6 ha. Z roślinności przeważa pałka. Występuje również zabieścieg pływający. Nazwa topograficzna.
30. JESIONEK — las mieszany w sołectwie Rogoźna o powierzchni 150 ha. Rośnie na glebach piaszczystych. Występują tu sarna polna, zając, lis, kuna leśna, bażant, jastrząb gołębiarz. Nazwa topograficzna wywodzi się od słowa jesion.
31. JUDOSZ — basen, łąki i ogródki działkowe przy ul. Boguszowickiej w sołectwie Rój.
32. KACZOK — mały, płytki staw na skraju lasu Baraniok, zbiornik przeciwpożarowy. Nazwa topograficzna pochodzi od wyrazu Kaczka.
33. KAGANIEC — staw hodowlany karpia na pograniczu Kleszczowa i Baranowic o powierzchni 5 ha. Z roślinności występuje w większych ilościach tylko pałka.
34. KĄDZIEŁOK — ostatnie zabudowania i staw przy ul. Wyzwolenia w sołectwie Kleszczów. Nazwa dzierżawcza utworzona od nazwiska właściciela Kądziela.
35. KĘCYRZ — łąki w sołectwie Rowień. Nazwa niewyjaśniona.
36. KLEJOK — las mieszany (czeremcha, dąb, buk, sosna, świerk) w sołectwie Rój. Rośnie na równym terenie o glebach gliniastych. Ze zwierząt występują: dzik, sarna, lis, zając, kuna leśna, myszołów.

37. **KLESZCZÓW** — wieś, obecnie sołectwo we wschodniej części Żor. Powierzchnia 752 ha, ludność 920 osób, 173 gospodarstwa powyżej 0,5 ha, w tym 18 gospodarstw powyżej 10 ha. Przeważają gleby klasy IV i V, na których najczęściej uprawia się żyto, ziemniaki i owies. W 1497 r. Księżna raciborska Magdalena, właścicielka dóbr stołowych pożyczyła do zarządu miasta Żory 100 guldenów oddając w zastaw wieś Kleszczów. Księżna długu nie oddała więc Kleszczów został przyłączony do miasta (A. Waltzel, 1888). Wieś składała się z siodłaków i zagrodników. Pierwsza szkoła w Kleszczowie otworzyła swoje podwoje w 1867 r. Kronika szkolna wspomina jeszcze o wielkim festynie, odbył się 24 IX 1914 r. na placu szkolnym z udziałem młodzieży okolicznych szkół. Przemawiał tam inspektor szkolny Schmach. Była to jedna z prób niemczenia polskich dzieci. W 1910 r. ludność Kleszczowa liczyła 620 osób, z tego 13% stanowili Niemcy (A. Mrowiec, 1952, s. 199). Nazwa topograficzna utworzona od owada Kleszcza. Nazwa kulturowa pochodzi od kleszczenia (trzebie-nia) koni.
38. **KLESZCZÓWKA** — północna dzielnica miasta za torami kolejowymi Pszczyna — Żory, graniczy z Kleszczowem. Znajdują się tam zakłady przemysłowe ZWUS, FADOM, osiedla mieszkaniowe ZWUS-u, domy jedno i dwurodzinne. Obecnie powstaje przy ulicy Mikołowskiej nowe osiedle domków jednorodzinnych. Nazwa deminutywna, pochodzi od nazwy miejscowości Kleszczów.
39. **KAJZEROK** — mały las mieszany na granicy Baranowic i Warszowic. Nazwa dzierżwca od właściciela Kajzer.
40. **KOLONIA** — ulica w sołectwie Rój ciągnąca się od Żor — Wodzisław w kierunku Boguszowic, zabudowa jedno i dwurodzinna. Nazwa kulturowa.
41. **KONCUROLE** — pole uprawne w sołectwie Kleszczów między zabudową przy ulicy Pszczyńskiej a torem kolejowym. Nazwa topograficzna „koniec roli.”
42. **KOŚCIELNIOK** — jeden ze stawów hodowlanych karpia na Kradziejówce o powierzchni 6,8 ha. Z roślinności przeważa pałka, występuje także żabiściek pływający i grzybień biały.
43. **KRADZIEJÓWKA** — łąki, liczne stawy, zabudowania jedno i dwurodzinne w dzielnicy Wygoda. Nazwa niewyjaśniona.
44. **KUCZEROK** — mały staw w Gadziokach w sołectwie Rój. Nazwa dzierżwca pochodzi od nazwiska właściciela.
45. **LASOKI** — obecnie kolonia leśna w sołectwie Kleszczów, około 20 domów otoczonych lasem i zagajnikami. Nazwa topograficzna od wyrazu las.
46. **LASOKI** — kolonia w sołectwie Rój otoczona lasem Klajok. Nazwa topograficzna.
47. **LUTERSKA KĘPA** — nieużytki między Aleją Zwycięstwa a cmentarzem katolickim. Nazwa kulturowa. Jest to teren, gdzie kiedyś chowano ewangelików.
48. **ŁAŃCUCH** — jeden ze stawów łańcuchowych o powierzchni 18,6 ha. poza północną granicą miasta. Należy on jednak do Gospodarstwa Rybnego w Żorach, które prowadzi w nim hodowlę karpia. Z roślinności przeważa pałka, występuje także strzałka wodna.

49. ŁAWCZOK — staw na pograniczu Osin i Boryni. Powierzchnia stawu wynosi 1,4 ha. Nazwa topograficzna. Przez staw można było przejść po naturalnym pomoście — ława, ławica.
50. ŁĄCZNIK — kiedyś staw, obecnie teren podmokły porośnięty trawą i olchą w sołectwie Baranowice. Nazwa niewyjaśniona.
51. ŁYSÓWKA — wzniesienie w sołectwie Rogoźna. Nazwa topograficzna — wzniesienie.
52. NA BARONIE — łąki w sołectwie Baranowice ciągnące się od stawu Baranek w kierunku północno-wschodnim. Nazwa dzierżawcza od tytułu właściciela — Baron.
53. NAPŁATKI — teren, gdzie obecnie wybudowane jest osiedle 30-lecia PRL. Kiedyś obszar pól i lasów podzielony przez zarząd osiemnastowiecznych Żor na działki, od których uprawiający płacili płat.
54. NA ŻYDKU — nieduży obszar przy ul. Rybnickiej w sołectwie Rowień, na którym znajdują się dwa domostwa. Nazwa etniczna. Kiedyś znajdowały się tam zabudowania bogatego kupca z Żor — Żyda Adlera.
55. NIWA — łąki i pola uprawne w południowozachodniej części sołectwa Rowień. Nazwa typograficzna — pole. (A. Bruecker 1970)
56. NOWY DWÓR — przysiółek w sołectwie Baranowice, około 7 gospodarstw. Kiedyś własność właściciela majątku Baranowice — Osiny. Nazwa kulturowa — właściciel Baranowic wybudował tam nowe zabudowania dworskie.
57. Nowsie — kolonia w sołectwie Kleszczów. Około 16 domostw. Nazwa kulturowa.
58. OKRĄGŁOK — jeden ze stawów hodowlanych karpia na Kradziejówce o powierzchni 3,2 ha. Nazwa topograficzna — linia brzegowa zbliżona jest do okręgu.
59. OSIEDLE IM. WŁ. PAWLIKOWSKIEGO — osiedle budowane w latach 1980-83 liczy 9.595 mieszkańców. Osiedlu nadano imię nauczyciela, żołnierza, który zginął jako dowódca plutonu broniąc swego miasta w pierwszym dniu drugiej wojny światowej.
60. OSIEDLE POWSTAŃCÓW ŚLĄSKICH — osiedle budowane w latach 1975-1978. Obchodzono w tym czasie rocznicę II i III Powstania Śląskiego, a ponieważ Żorzanie walczyli czynnie w walce o powrót do Macierzy budowanemu osiedlu nadano imię Powstańców Śląskich. Osiedle liczy 7.355 mieszkańców.
61. OSIEDLE WINCENTEGO PSTROWSKIEGO — osiedle budowane w latach 1974-1979. Obecnie liczy 5.333 mieszkańców (XII 1985). Żory to przede wszystkim miasto górników. W związku z powyższym osiedlu nadano imię górnika, pioniera współzawodnictwa pracy: Wincentego Pstrowskiego.
62. OSIEDLE XXX-LECIA PRL — osiedle budowane w latach 1972-1975. Obecnie liczy 9365 mieszkańców (XII 1985). Nazwa osiedla związana jest z obchodzoną w 1974 r. trzydziestą rocznicą Polski Ludowej.
63. OSIEDLE 700-LECIA — osiedle budowane w latach 1970-73, liczy 2.989 (XII 1985). Nazwa osiedla wiąże się z obchodzoną w 1972 r. 700-letnią rocznicę założenia Żor.
64. OSINIOK — las mieszany (sosna, świerk, buk, dąb) o powierzchni około 40 ha w sołectwie Osiny. Rośnie na glebach gliniastych. Ze zwierząt wy-

stępują: sarny, zające, kuny leśne oraz dużo wróblowatych (kosy, sójki). Nazwa deminutywna od miejscowości Osiny.

65. OSINNE — pole uprawne na glebach gliniastych położone między Podlesiem, Nowym Dworem a lasem Baranowickim. Kiedyś własność posiadacza majątku Baranowice — Osiny.
66. OSINY — jedna ze starszych wsi w rejonie Żor, obecnie sołectwo. Powierzchnia 730 ha, ludność 716 osób, ogółem 167 gospodarstw, w tym 3 gospodarstwa powyżej 10 ha. Przeważają gleby klasy III i IV, na których uprawia się rzepak, zboża, buraki, ziemniaki. Pierwszą wzmiankę o tej miejscowości znaleziono pod 1305 r. w księdze biskupstwa wrocławskiego „Liber fundatione Episcopatus Vratislaviensis”. Wieś w przeszłości kilkakrotnie była dzielona i znów łączona. Posiadała wielu właścicieli. Sytuacja materialna osińskich chłopów, którzy swą pracą wzbogacali panów nie była dobra. Z urzędowego spisu ludności w 1910 r. wynika, że mieszkało wtedy w Osinach 589 osób, z czego 93,2% podało narodowość polską, a 6% niemiecką, natomiast 0,8% podało się jako dwujęzyczni 1A. Mrowiec, 1962, s. 199). Nazwa topograficzna wywodzi się prawdopodobnie od rzeczownika osa lub osika. Nazwy wsi w przeszłości brzmiały: Noscin 1321, w XIV w. — Osiny, w 1679 r. Oszyn, na początku XX w. Eichendorf i Oschin (A. Nowak, 1912, A. Mrowiec, 1962 r.)
67. PAPIEROK — staw sołectwa Rój, kiedyś ośrodek młynarstwa, obecnie zbiornik wodny KWK Jankowice. Nazwa niewyjaśniona.
68. POD DĄBKAMI — obszar o powierzchni około 3 ha w sołectwie Baranowice, na którym znajduje się jedno gospodarstwo. Nazwa topograficzna wywodzi się od rosnących tutaj Dębów.
69. PODLESIE — kolonia w sołectwie Baranowice położona pod lasem Baraniok, okł 18 gospodarstw. Nazwa topograficzna — osada pod lasem.
70. PIEKUCZ — przysiółek w sołectwie Baranowice, około 6 domostw oraz łąki na glebach ciężkich, gliniastych.
71. REJSZCZOK — las mieszany o powierzchni około 3.000 ha w sołectwie Rój. Rośnie na glebach torfowych. W runie przeważa paproć orlica, paproć królewska, konwalia majowa. Ze zwierząt występują: dziki, sarny, zające, lisy, bażanty, myszolowy. Nazwa deminutywna wywodzi się od nazwy rój.
72. ROGOŻNA — jedna z najstarszych wsi w rejonie Żor. obecnie sołectwo. Powierzchnia 433 ha, ludność 1512 mieszkańców, ogółem 305 gospodarstw, w tym 5 gospodarstw powyżej 10 ha. Była to wieś dworska, która otrzymała zezwolenie na lokację na prawie niemieckim w latach 1217-1341 (A. Nowak, 1912). Jednym z właścicieli Rogożnej był pan Pielchnin (1870 r.), który po spaleniu się dworu został burmistrzem miasta Żory. W 1826 r. wybudował pierwszy drewniany wodociąg w Żorach. W 1894 r. majątek został częściowo rozparcelowany: 450 morgów zostało przy dworze, 700 morgów rozparcelowano. Pierwsza szkoła powstała w Rogożnej w 1817 r. W 1910 r. ludność Rogożnej liczyła 501 mieszkańców, w tym 94% stanowili Polacy, 4% Niemcy, a 2% dwujęzyczni (A. Mrowiec 1962, s.199).
73. ROSOHOCZ — południowa część lasu Rajszczok w Roju. Nazwa topograficzna — rosochate drzewo (Brueckner, 1970).
74. ROSOHOCZ — pole uprawne na lekkich glebach gliniasto-piaszczystych w północnej części sołectwa Baranowice. Nazwa topograf. jak wyżej.

75. ROWIEŃ — wieś, obecnie sołectwo. Powierzchnia 481 ha, ludność 1140 mieszkańców, 194 gospodarstw powyżej 0,5 ha, w tym 4 gospodarstwa powyżej 10 ha. Wieś należała do dóbr stołowych państewka rybnickiego. W 1788 r. zamieszkiwało je 2 chłopów wolnych, 7 pańszczyźnianych i 4 zagrodników pańszczyźnianych. Pańszczyzna znikła dopiero w drugiej połowie XIX w. W XIX w. w Rowniu mieściła się walcownia żelaza będąca własnością bogatego kupca z Żor Adlera (A. Mrówiec 1952). Nazwa topograficzna wywodzi się od wyrazu równy lub rów.
76. RÓJ — wieś, obecnie sołectwo. Powierzchnia 730 ha, ludność 2147 mieszkańców, 273 gospodarstwa powyżej 0,5 ha, 2 gospodarstwa powyżej 10 ha. Na terenie sołectwa znajdują się kopalnia ZMP. Wieś ta podobnie jak Rowień należała do dóbr stołowych państewka rybnickiego. W 1788 r. zamieszkiwało je 4 chłopów pańszczyźnianych, 2 wolnych zagrodników, 6 zagrodników pańszczyźnianych oraz 3 chałupników (A. Mrówiec, 1962, s. 196). O tym jak bardzo biedni byli chłopci w Roju świadczy opowiadanie starszych mieszkańców. Mówili oni, że kiedy bogaci kupcy przejeżdżali przez biedny Rój to Rojanie koniom kopyta kradli. Poprawa bytu ludności nastąpiła z uruchomieniem kopalni Jankowice w 1914 r. W 1910 roku Rój liczył 493 mieszkańców, w tym 99,8% stanowili Polacy, 0,2% Niemcy (A. Mrówiec, 1962, s. 201). Nazwa topograficzna od Roju pszczoł. Prawdopodobnie pierwsi mieszkańcy trudnili się bartnictwem. Nazwa kulturowa od słowa raj (paradyż). Do dnia dzisiejszego starsi mieszkańcy mówią: jadę do Raja.
77. RUDA — rzeka — prawy dopływ Odry. Źródła jej znajdują się w miejscowości Suszec, płynie przez Żory, Rybnik, Rućy Raciborskie w szerokiej dolinie do 2,5 ha. Nazwa topograficzna od rudy darniowej.
78. RUDZKI — kiedyś staw, dziś łąki w sołectwie Kleszczów. Nazwa topograficzna wywodzi się od rudego koloru rdzawej wody.
79. ŚMIESZEK — staw hodolany karpia w dolinie rzeki Rudy na pograniczu Żor i Kleszczowa, powierzchnia stawu wynosi 12,3 ha. Nazwa dzierzawcza nad stawem znajdował się młyn zarządzany przez młynarza przezwiskiem Śmieszek.
80. SOBCZYK — staw przy ulicy Pszczyńskiej w Żorach. Nazwa dzierzawcza wywodzi się od właściciela: Sobczyk.
81. SOSNÓW — część lasu Baraniok. Przez las biegną tory, po których w okresie międzywojennym jeździła wąskotorówka służąca do transportu drewna. Nazwa topograficzna wywodzi się od słowa sosna.
82. STAROWIEŚ — najstarsza część sołectwa Rój położona nad małą rzeczką (bez nazwy). Znajduje się tam około 70 domostw. Nazwa kulturowa: najstarsza część wsi.
83. STRZELNICA — obiekt rozrywkowo-wypoczynkowy w dzielnicy Kleszczówka. Znajdowała się tam restauracja, kręgielnia, strzelnica sportowa. W chwili obecnej obiekt nie istnieje, teren przeznaczono pod budowę domków.
84. SUCHA KĘPA — nieduże wzniesienie w południowo-wschodniej części Baranowic, w lesie Baraniok. Nazwa topograficzna: wzniesienie o słabej sycie roślinnej.
85. SZMACH — pola uprawne w Kleszczowie. Nazwa niewyjaśniona.

86. SZOSZOWY — kolonia w południowo-zachodniej części sołectwa Baranowice, okł 25 domostw oraz pola uprawne na glebach ciężkich, gliniastych. Na przestrzeni wieków nazwa brzmiała; Sasów — 1300, Soschochovienses — 1687, Schoschow — 1860. Nazwa dzierżawcza utworzona pierwotnie od imienia Sas zniekształcona przez szadzenie wywołane hiperpoprawnością (W. Sienkiewicz, 1983, s. 37).
87. SZCZUROWIEC — przysiółek na granicy Osin i Warszowic. Nazwa dzierżawcza od przezwiska człowieka chytrego; szczurka.
88. TERLAKOWY — jeden ze stawów na Żwace o powierzchni 1,8 ha, w którym trzyma się stado zarodowe. Nazwa współczesna — tarło.
89. WAŁCHA — kolonia w sołectwie Kleszczów, około 16 domostw. Znajdował się tam zakład, gdzie spłśniano sukno, które następnie przewożono do miasta. Nazwa kulturowa wywodzi się od słowa wałkonie — spłśnianie.
90. WIEŚ — zabudowania przy obecnej ulicy Wiejskiej w Rowniu. Nazwa kulturowa; najstarsza część wsi.
91. WIDER — mały staw w sołectwie Folwarki. Nazwa niewyjaśniona.
92. WYGODA — dzielnica miasta Żory przy ulicy Rybnickiej. W 1788 r. powstała jako kolonia fryderycjańska z 9 osadnikami niemieckimi. W 1910 Wygoda liczyła 89 mieszkańców (A. Mrowiec, 1962). Nazwa kulturowa w XVIII w. pan na Folwarkach Larisch wybudował tam zajazd dla „wygody” podróżnych.
93. WYLEZOŁÓWKA — nieduże wzniesienie w Roju. Nazwa dzierżawcza od nazwiska właściciela Wylezoł.
94. ZAMOŚCI — obszar w Kleszczowie, znajduje się tam szyb KWK Krupiński. Nazwa kulturowa; obszar położony za mostem.
95. ZAPŁOCIE — zabudowania przy obecnej ulicy Rudzkiej w Rowniu. Nazwa kulturowa; nowsza część wsi budowała się za płotami starej.
96. ZOSTAWA — zabudowanie przy ulicy o tej samej nazwie w Żorach. Nazwa kulturowa, na genezę której powstaje kilka poglądów. Zdaniem J. Krysztafkiewicza w miejscu obecnej Zostawy powstała osada Żary. Kiedy miasto przeniosło się na obecne miejsce zabrało osadzie nazwę a sama osada pozostała („została”) pczą murami miasta. Inna hipoteza mówi, ponieważ biegł wtedy średniowieczny trakt handlowy w zabudowaniach Zostawy nocowali kupcy („zostawali”), czekając na otwarcie bram miasta. Uważa się także, że nazwa jest związana z pięcioma pożarami, które zniszczyły miasto, pozostały tylko zabudowania Zostawy.
97. ŻWAKA — kilka stwów w dolinie rzeki Rudy. Gospodarstwo rybne. Nazwa niewyjaśniona.